ائل‌بیلیمی سؤزو

فولکلورون اوزه‌للیکلری

کاظم عباسی

K_abbasi2003@yahoo.com

فولکلور ساحه‌سی چوخ ژانرلی ساحه‌دیر. بورادا، هر زامان، کوتله یارادیجیلیغی‌نین چوخ چئشیدلی آلانلاردا گؤستردیگی باجاریقلارین شاهیدی اولماقداییق. آنجاق بوتون بو ژانرلار اوچ اورتاق اؤزللیکلری‌یله بیر آرایا گلیر. بونا گؤره ده فولکلور توپلاماق ایسته‌ین هر کیمسه بو اؤزللیکلری گؤز اؤنونه آلاراق توپلاماق ایشینی ایره‌لی آپارمالیدیر. باشقا سؤزله، ماتریال توپلاما پروسه‌سی، توپلانیلان ماتریاللارین اؤزللیکلریندن تاثیر آلماقدادیر. بو اؤزللیکلری آشاغیداکیلار کیمی قلمه آلماق اولار:

1- فولکلور ماتریاللاری توپلومسال ماتریاللاردیر. بونلارین توپلومساللیغینی گؤز اؤنونه آلاندا هر آن قارشیلاشا بیله‌جگیمیز بیر گرچک کیمی چیخیش ائدرلر. توپلاییجی هر یئرده، هر زاماندا، هر بیر کیمسه ایله قارشیلاشدیغیندا، و هر بیر دورومدا فولکلور ماتریاللارینا توش گله‌بیلدیگینه گؤره، اونلاریقئیده آلماغا حاضیر اولمالیدیر. بو سایاق ماتریاللار ایچریسینده بایاتی، آتالار سؤزو، دئییملر، چئشیدلی اوشاق فولکلورو، لطیفه‌لر، مراسیملر، دبلر، پئشه‌لر، مطبخ کولتورو، معمارلیق، تورکه درمانلار و... ژانرلاری سایماق اولار. ایلک باخیشدا

گؤروندوگو کیمی فولکلورون، عمومیتله، بیر چوخ ژانرلاری همین حساسیتلری نظرده آلاراق توپلانمالیدیر.

البته بو خصوصیتدن قایناقلانان بیر باشقا اؤنری ده آرایا قویولماقدادیر، او ایسه اکیپ اولاراق چالیشمادیر. دئمک بیر بؤلگه‌نین فولکلورونو توپلاماق ایسته‌دیکده، اکیپ حالینا گلیب، ایشلری بؤلمک ماتریال توپلاماغا چوخلو سرعت وئره‌جکدیر.

2- فولکلور متنلرینین ایکینجی اؤزللیگی اونلارین شیفاهی ماتریال اولدوقلاریدیر. شیفاهی‌لیک تکجه خالق ادبیاتی بؤلومونه عاید بیر آنلام کیمی ایشله‌دیلمه‌میشدیر. بورادا فولکلورون نسیللر آراسی کئچمه یوللاری و توپلاماق یوللارینا دایاناراق شیفاهی‌لیک خصوصیتی آرایا قویولموشدور. فولکلورون داواملیلیغی و بیر نسیلدن سونراکی نسیله کئچمه‌سی یازیلمامیش متدلار و غیر رسمی یوللار واسیطه‌سیله باش وئریر. همین ساحه‌نین ماتریاللارینی توپلاماقدا ایسه یازیلی متنلر و کیتابخانالار دئییل، دانیشماق (مصاحبه) و گؤرمک (مشاهده) تکنیکلریندن فایدالانماق گرکیر. فولکلورون شیفاهیلیگی اونون یوموشاقلیغی و زامان سوره‌جینده ده‌ییشمه‌لره اوغراماسینا ندن اولموشدور، بو ایسه فولکلورون اوچونجو خصوصیتینی اورتایا قویوبدور. البته شیفاهی‌لیک بعضی زامانلار اونلارین اونودولوب، یاریمچیق اولاراق یادداشلاردا قالماسینا سبب اولور، آنجاق توپلاماق ایشینی بو سببدن دایاندیرماماق لازیمدیر. بو خصوصیتی گؤز اؤنونه آلاراق، بیر بؤلگه‌ده توپلاماق ایسته‌دیگیمیزده اورانین فولکلور پتانسیل‌لرینی و قایناق شخصلرینی تانیماق اوچون شیفاهی یوللار اوزره (سوروشماقلا، مصاحیبه ایله) قورولان اؤن آراشدیرمالار آپاریلمالیدیر.

3- فولکلورون اوچونجو اؤزللیگی واریانتلی اولماقدیر. واریانتلی اولماق واحید بیر ماتریالین چئشیدلی بؤلگه‌لرده متن، فُرم، و ایفا باخیملاریندان فرقلی اولماغی دئمکدیر. بو اؤزللیگه دایاناراق توپلاما پروسه‌سینده گؤز اؤنونه آلیناجاق قونولار آرایا گلیر.

الف) باشقا بیر زاماندا و باشقا بیر یئرده توپلانمیش اولان بیر فولکلور متنی، بیزی بو گونده و بو یئرده توپلاماق ایسته‌دیگیمیز بیر متندن چکیندیرمه‌مه‌لیدیر. اؤرنک اوچون، آذربایجاندا "ملیک ممد" آدلی توپلانمیش، چوخ یایغین و تانینمیش ناغیل واردیر؛ آنجاق بو گرچکلر باشقا بیر بؤلگه‌ده همین ناغیلین توپلانماغینی دایاندیرمامالیدیر.

ب) توپلانیلان بوتون متنلریمیزی تانیتدیران بیلگیلر و بیر سؤزله متنین کیملیگی وئریلمه‌لیدیر. بوقئیده آلینابیله‌جک بیلگیلر بونلاردان عیبارتدیر: توپلایان شخص، توپلاما

زامانی، متنین عایید اولدوغو بؤلگه (اوستان، ماحال، شهرستان، دهستان، کند و...)، قایناق شخص (آدی، سوی آدی، یاشی، ساوادی، دوغولدوغو و یاشادیغی یئر و...) و... .

البته بؤلگه‌نین آدینا گلدیکده هم یئرلی اهالی طرفیندن ایشلنن آد، هم ده دولت اورقانلاری طرفیندن ایشلنن آدقئیده آلینمالیدیر.

ج) بؤلگه‌نین دانیشیق شیوه‌سینده اولان اؤزللیکلری توپلادیغیمیز متنده گؤسترمه‌لی‌ییک. دئمه‌لی، متنلری بؤلگه‌نین لهجه‌سیندهقئیده آلماق لازیمدیر. البته همین اؤزرینی فولکلورون بوتون ژانرلاریندا یئرینه یئتیرمک گرکمز. بورادا سؤز و دانیشیق (خالق ادبیاتی) نوعوندان اولان ژانرلار قصد ائدیلیر. باشقا ژانرلار، طبیعی کی، ادبی دیلیمیزده ثبت ائدیلمه‌لیدیرلر. میثال اوچون، داورانیش نوعوندان اولان آخیر چرشنبه مراسیملرینی قئیده آلدیغیمیزدا آذربایجان ادبی دیلیندن فایدالانمالی، آنجاق بو مراسیمده دیله گلن سؤزلر (ایستر نثر، ایستر شعر) اؤز لهجه‌سینده اولدوغو کیمی ضبط ائدیلمه‌لیدیر.

Email: azerfolklor@gmail.com

بو اوت باهار فصلینده بیتر و اونون قایناتمیشی قارین و باغیرساقلاری یوموشادار.

بورمادَرَن Burmadərən

بو اوتو کیچیک واقتی شوربایا وورارلار، بؤیوبوب، یئتیشندن سونرا، دریب قورودارلار. اونون دملنمیشی آجی اولار و زهرلنن (مسموم اولان) آداما فایدادیر

باغ‌معروفدا محرم‌لیک

توپلایان: رحیم قابل نژاد
قئیده آلینما یئری و تاریخی:
تبریز، باغ معروف کندی
۱۳۸۶ محرم آیی

قایناق شخصلر:
احد مرادیان خلیل خاکپور

جمشید فعانی، معصومه فعانی

باغ‌معروفدا محرم آیینا بیر آی قالان "تاختا شوه(taxta şəvə)دیر"-دئیه امام حسین‌ین قیرخی و صفر آیی چیخینجا توی مراسملری کئچیریلمزدی. باغ‌معروف اصلینده ایکی کند اولاراق حیات تاپیبدیر؛ قوزئی حیصه عسگرآوا، گونئی حیصه ایسه باغ‌معروف. بو ایکی بؤلومون آراسیندا بیر مئیدان وار، مئیداندا ایسه بیر "پیر" واردیر. تاسوعا آخشامی بوتون دسته‌لر پیر دؤره‌سینه دولانار. همین گئجه موللا حقینی مچیدده ییغاندان سونرا، مرثیه دئییب آغلاتماغا چالشاردی. اهالی بوتون نذیر-نیازلارینی پیر دیبینده پایلاردیلار.

دئییلنلره گؤره 90 ایل اؤنجه کندین باغ‌معروف حیصه‌سینده بیر خرپیشته مچیدی واریدی و عمومیتله عسگرآوالی‌لاردا او مچیده گئدیردیلر. بو زامان کند (باغ‌معروف و عسگرآوا نفوسو) 50 ائولی ایدی، عسگرآوالیلارین

بونا راضی اولمادیقلارینا گؤره بیر گون باغمعروف آروادلارینین دون-چرشابلارینی حصیرله تیکیرلر. بو ایش باغمعروفلولارا آجیق گلیر، ائله اونا گؤره ده حاج رحیم مجید اوچون یئر باغیشلاییب، باشچیلیق ائدرک باغمعروفدا مچید تیکیلیر. او زاماندان باشلایاراق محرم آیلاریندا بو کنده ایکی دسته (ایکی شاخسئی، ایکی سینه‌زن و ایکی زنجیر دسته‌لری) چیخار.

محرم آیلاری باغمعروفدا امام حسین عزاسیندا اوچ چئشید مراسیم و عزا دسته‌لری موجوددور: شاخسئی گئتمه، سینه وورما، زنجیر وورما. بو دسته‌لری یؤنلندیرن آدلیم دسته‌باشیلار اولوبدو. شاخسئی دسته‌باشیسی اؤنجه‌لر حسن اوغلو حسین ایدی، آنجاق سونرالار او حاج ابوالفضلی اؤز یئرینه دسته‌باشی تعیین ائدیر. حاج ابوالفضل ایندی ده دسته‌باشیدیر. باشقا آدلیم شاخسئی گئدنلردن حیدر و مشه‌غلامدان آد آپارماق اولار. زنجیر وورانلارین دسته‌باشیسی ایسه شیخ قلی و حاج تیمور اولوبلار.

باغمعروف محرم‌لیک مراسیملرینده اؤنجه‌لر، نوحه اوخویان، شاخسئیلرده ایسه قمه، آغاج و طبیل اولمازدی. مچیدلرین دسته‌لری بیر-بیرینه قوناق گئدنده بیر نئچه کلمه نوحه باشاران آغساققاللار بیر شئیلر اوخویاردیلار.

اؤنجه‌لر آخشاملاری بیر ساعاتلیق شاخسئی دسته‌لری چیخیب سونرا شام یئمگینه گئدردیلر. شامدان سونرا یئنه بیر-ایکی ساعت دسته چیخیب داغیلاردیلار. داغیلانلارین بیر آزی ائولرینه دؤنوب قالانی ایسه مچیده ییغیشیب، نوحه دئییب، عزا ساخلاردیلار. احسانی اولان بورادا احسان وئریب، نهایتده مولا دانیشیب و هر شئی گئجه یاریسی 12-ده قورتولوب، هامی ائوینه قاییداردی.

تورپک

یارپاقلارینی آشا وورارلار. ساری گوللری اولار. بو گوللرین دملنمیشی معده سانجیسینا یاخشیدیر.

قوش ابگی:

بیر آدامین سینه‌سی آغریسا، قوش ابگینی قاینادیب و اونون پیچیلقانلی سویونو اونا ایچیردیب اونو درمان ائدرلر.

شوورَن Şüvərən

شوورنی سودا ناباتیله دمله‌ییب قیزدیرمانی یا خوشگیتی اولان آداما ایچیردیب، اونو درمان ائدرلر.

بیزوشا Bizovşa

بیزوشانین نارین توخوملارینی قوووارلار، ناباتیله دمله‌ییب، ایسهالی اولان آداما وئریب اونو درمان ائدرلر.

آوه‌لیک Əvəlik

بو اوتو زوغلو- زوغلو دملییب، معده، کبد و بدن آغیرسی اولان آداما وئررلر. بو اوتون توخومونو بیر قابدا یاندیریب، توستوسونو، جانی سپن آدامین سپگیللرینه توتارلار.

سپگیللرین باشلاری قارالیب، درمان اولار. هابئله بو اوتون توستوسو چوخ پیشابا گئدن آداما دا فایداسی وار.

جاجیخ Cacıq

بو اوتو سودا قاینادیب، قاینایاندان سونرا تیلیفینی سودان آییریب، سویونو ایچیب یادا آشا وورارلار. تیلیفینی‌ده بدنین سانجی ائله‌ین یئرلرینه دوشه‌رلر.

خوروز بودو Xoruz Budu

اییر داغلاردا بیتن بیر بیتگی‌دیر کی یایین آخیر آییندا (شهریورده) بیتر. بو بیتگینین باش طرفینده اولان توخوملاریندان نئچه سایاق فایدالانماق اولار.

کورپه اوشاق سانجیلانیرسا، اییرین توخومون بیر تیکه پارچانین آرسینا بوکوب، بیر قابدا اوشاغین آناسینین سودویله ایسلادارلار. اییر سودو جانینا چکندن سونرا، پارچانی سودون ایچیندن چیخاردیب، قابداکی سودو ائشیگه آتیب، پارچانی سیخارلار. اوندان چیخان سودو اوشاغا ایچیردیب، اونون قارین آغریسینی درمان ائدرلر.

بویوک آداملار دا بو توخوملاری آغیزلاریندا چئینه‌ییب، قارین سانجیلارینی اونلا درمان ائدرلر.

دئمه‌لیییک کی اییرین توخوملاری چوخ شیرین اولار.

چرتدن قوشو

چرتدن قوشو یایین اول آییندا گول وئرن بیر بیتگیدیر. بیرینین گوزونده آغریسی اولسا یادا گوزونه بیر زاد دییب گوزو قیزارسا یا بوزگله چرتدن قوشونون گوللریندن بیرآز قابا توکوب سونرا اونلارین اوستونه بیر قیز اوشاغینا سود وئرن خانیمین سودوندن ساغیب قویارلار ایسلانسین. سونرا اونو سالارلار گوزه گوزون بوزون آرادان آپارار بیرده کسیلن یارایا چوخ فایدالیدی.

داغ مرزه‌سی Dağ Mərzəsi

ایستیلیکدیر و باهار فصلینده بیتر. اونون دملنمیشی معده سانجی‌سینا فایدادیر. کوفته تره‌سینه‌ده قاتارلار.

شاه تره‌سی Şah tərəsi

اونو قایناديب سویو ایله حنانی (خینانی) ایسلادارلار. بو حنانی قول-قیچین سانجی ائله‌دیگی یئرلره قویوب، سانجینی درمان ائدرلر. شاه تره‌سی ایستی‌لیکدیر بونا گؤره ده سویوقلوق ائله‌ین آدامین سانجیسی اولسا، اونو دملرلر یا دا اونو قویماغا وورارلار، سانجینی آرادان آپارار.

باغ‌معروف محرم‌لیک مراسیملرینده ذوالجناح بزمک ده وار ایدی. بو ایش اوچون بیر آت گتیریب اوستونه چئشیدلی رنگلردن اولان پارچالار آتاردیلار. خسته‌لر شفا دیله‌مک اوچون اونلارین دونلارینی و باش اؤرتوکلرینی ذوالجناحا سانجاقلاردیلار.

قادینلار مرثیه‌سینده حضرتی علی اصغر بئشیگی اورتایا قویاردیلار. بو کیمی مرثیه مجلیسلرینده مولا مرثیه اوخویاردی، اوشاغی اولمایان، اوشاغینا شفا آختاران و باشقا آرزیسی اولان ایسته‌دیکلرینی بئشیکدن دیله‌یردی.

تاسوعا گئجه‌لری نذیرلری اولانلار نذیرلرینی پایلایاردیلار. تاسوعا گئجه‌سی پیر دیبینده، حاج حسینین باخچاسینین یانیندا یئرلشن بیر دورد دووار (انی 3 متر، بویو 3 متر، دووارلارین اوجالیغی 2 متر) ایچریسینده سکَی‌یه اوخشار یئرلرده شام (شمع) یاندیریب، بو شاملاردن اوشاقلارا آراسیندا دا پایلایاردیلار. بو دؤرد خالق ایچینده کوللوک آدینا مشهور ایدی. دئمک کند اهلی اوچون کول اؤنم داشیيب، آیاقلار آلتینا دوشمگی پیس بیلیندیگینه گؤره، تندیرلردن بوشالدیلان کول بورایا تؤکولوب، کردیسینه، باغ-باخچاسینا کول ایسته‌ینلر بورادان آلاردیلار.

عاشورا گونو سحر تئزدن دسته‌لر چیخاردیلار. ناهارا یاخین باش‌یارانلارین

سایی گئتدیکجه چوخالیب، نهایتده دسته‌لردن آیریلیب، کفن (آغ پارچا) سالاندان سونرا قبریستانا ساری یولا دوشردیلر. بوتون دسته‌لر، ناهار اذانی اوخونارکن، دستمال آلیب، باش‌یارانلارین یانینا گئتمک اوچون داغیلاردیلار. اونلار باش‌یارانلارین دالیسینجا دو یولا دوشوب، بورادا باشلارینی داها هیجانلی یارماغا باشلاردیلار. آدلیم باش یارانلاردان حسن، رحیم، حسن اوغلو (بو شوب، باشلارینی شدتله یارماسینلار دئیه گؤزلردیلر. باش‌یارانلار دسته‌سی قبریستاندان پیر دیببیه دسته باشی ایدی و رجز اوخویاردی)، عبدالعلی، حاج میرزا، بالا بگیم اوغلو اسماعیل، قهرمان، و میرزعلی‌نی سایماق اولار. شاخسئی دسته‌سی و باش یارانلارین نوحه‌سی آشاغیداکیلار اولوردو:

کَسمه یولو قوی گئدیم ای بی‌حیا

رحم ائله ظالیم من علی اکبرم

....

حسینه یئرلر آغلار گؤیلر آغلار

رسول (بتول) مصطفی پیغمبر آغلار

حسینین ماتمینده عالم آغلار

حوا دئیر حسین وای، آدم آغلار

خلیل آغلار یانار حاجت حسینه

عزاخانه اولوب گؤیلر حسینه

باش یارانلاردان چوخلو حاجت ایستردیلر. خسته‌لر لچک، اوشاق ایسته‌ینلر اوشاق کؤینکلرینی باش یارانلار دسته‌سینین آیاقلاری آلتینا آتاردیلار. اوشاق ایسته‌ین بیرینین نذری قبول اولوب اوشاق صاحیبی اولسایدی، اوشاغین پالتاریندان ذوالجناغا سانجیب، اوشاغی او آتین اوستونه میندیرردیلر.

هییه‌قینچؤلونده بیتن معالجه‌وی بیتگی‌لر

توپلایان: فاطمه پرنیان

قئیده آلینما یئری و تاریخی: ورزقان- هییه‌ق کندی ۱۳۸۷ فروردین آیی

قایناق شخص: هجرپیران ۶۹یاشیندا، اهرده دوغولمش

(فارسجا آدی: فرفیون، علمی آدی: Erobia)

سوددوین چشمه‌لرین قیراغیندا بیتن بیر بیتگیدیر و بو بیتگی‌نین گؤزل بیر خاصیتی وار. بو اوت اورتادان قیرلسا، قیریلان یئردن سوده اوخشار بیر مادّه چیخار. بو سوده اوخشار مادّه‌نی سویون اؤزونه دامیزاندا سویون اوزو پرچم کیمی آل-الوان اولار. سونرا هر نه توز-تورپاق سویون اؤزونده اولسا محو اولوب و سو گؤز یاشی کیمی دورولار.

قالقان سودو Qalqan Südü

(فارسجا آدی: کنگر، علمی آدی: Circium)

قالقان، قامیش کیمی سولو یئرده بیتن بیر بیتگیدیر. قالقانلارین ان بؤیوکلرینی اورتادان سیندیریب ایکی گون گؤزلرلر. قالقانین سیندیغی یئردن سوده بنزر بیر ماده چیخار. بو ماده‌نی ساققیز کیمی چئینرلر. بو ساققیز (شیره) دیشلرین هرنه ساریسی یا کئهره‌سی وارسا آرادان قالدیریب، دیشلرین دیبینی ده برکیدر.

سؤیود یارپاغی Söyüd Yarpağı

(فارسجا آدی: بید، علمی آدی: Salix)

سؤیود آغاجی‌نین تر-تازا چیخمیش یارپاقلارین دریب بیر اووج اونلاردان بیر چایدان سودا قاینادیب، قیزدیرماسی (تبی) اولان آدامی اونلا درمان ائدرلر؛ بئله کی او سویو سرینله‌دیب، تبی اولان آدامین ال- آیاغین اونلا یویوب قارنینی و آلنینی همین سو ایله یاشادارلار. بئله‌لیکله آدامین قیزدیرماسی کسیلر.

اییر (اگیر) Əyir

درویش ائلچی داشی اوستونده اوتورار. بو مثلین کؤکو منشایی باره ده بئله بیر احوالات واردیر. بو مثل تکجه سارابدا دئییل، آذربایجانین بیر چوخ یئرلرینده ایشلنیر. "قیزیم گلنه گولمه کی، درویش، ائلچی داشی اوستونده اوتورار" مثلی باره ده دئییلن روایت بئله‌دیر کی، اؤزونو درویشلیک قیافه‌سینه سالان بیر شخص ساچ – ساققالینی اوزادیب، آیلارلا حاماما گئتمه‌ییب باشقا طرفدن ده اؤز ائولنمه‌مگی ایله، قاری آناسینی اینجیدیرمیش. یازیق آنا تئز- تئز، آی بالا قوجالیب الدن دوشموشم گل ائولن، قوی الیمدن توتانیم گلسین –دئیرمیش. یازیق آرواد، چوخ دئیردی، درویش آز ائشیدردی، گونلرین بیرینده درویش کوچه‌دن کئچیرمیش، سن دئمه کوچه‌نین او باشیندان دا بَیین قیزی گلیرمیش. بَیین قیزی یاخینلاشیب درویشین پریشان قیافه‌سینی گؤروب، گولمگه باشلاییر. بو وضعیتی گؤرن درویش اورکدن سئوینیب، اؤز-اؤزونه دئییر: دئیه‌سن بَی قیزینین مندن اؤتورو اؤلور. بو گون اونون دالیسینجا ائلچی گؤندره‌جگم. سونرا ایسه بیر باشا ائولرینه گئدیر.

درویش گلیب، هر شئیی آناسینا دئییر: دونیا گؤرموش قاری اوغلونو دانلاییب دئییر: «بَی ایله بیزیمکی توتماز. گل بو داشلاری اتگیندن تؤک». یازیق آرواد چوخ دئییب، درویش آز ائشیدیر. نهایت آناسینی گؤتوروب، بَیین ائوینه ائلچیلیگه گئدیرلر. اونلار بَیین قاپیسینی دؤیوب، ایچری کئچیرلر بَی گؤرور درویش قیزینا ائلچی دوشوب. بوندان عصبیلشیب دئییر: سنین نه حاقّین وار کی، منیم قیزیمدان ائلچیلیک ائده‌سن؟ درویش جاوابیندا دئییر: من سنین قاپینا گلمزدیم، هرگاه قیزین منه گولوب، راضیلیق وئرمه‌سه ایدی. عاغیللی بَی دئییر : اگر قیزیم راضی اولسا، بونا منیم سؤزوم اولا بیلمز. اونا گؤره ده قیزینی چاغیریب دئییر: قیزیم گویا سن درویشه گولوبسن، اونا گؤره ده درویش ائلچی داشی اوستونده اوتوروب، دئ گؤروم، اونا گئدیرسنمی؟ قیز درویشی سوزرک، بیر ده گولمگه باشلاییب دئییر: آی آتا، هئچ من بئله پریشان درویشه گئتمگه راضی اولارام؟ بو سؤزو ائشدن آنا اؤز اوغلونا عصبیلشرک دئییر: گؤردون کی بَی قیزینی سنه وئرمز. دور بوردان تئز گئدک. اونلار گئتمگینه گئدیرلر، آما بَی قیزینی چوخ دانلاییب دئیر: قیزیم ائشیتمه میسن آتالار نه گؤزل دئییبلر: «قیزیم هر گلنه گولمه کی، درویش ائلچی داشی

آتا-آنالاری حقینده خیرات وئرنلر تاسوعا و عاشورا گونلری خِیرات وئرردیلر. عاشورا گونو خِیرات سحر اوچون پنیر-چؤرک، سحر ایله ناهار آراسی سود و شربت، ناهار اوچون ایسه، بوتون عائیله‌یه چاتسین دئیه، هر ائوه اوچ چؤرک و بیر گوودوش ات (پیتی) اولوردو. آنجاق بو سون اوتوز ایلده دویو ایله لوبیه خیرات وئریلیر. خیرات وئرنلرین آدلیملاریندان رحمتلیک حسن اوغلی حسین، ممد جعفر، ولی و خجه (خدیجه) کچل قوربانین آروادیندان آد آپارماق اولار. خجه خانیم چوخ ایللر عاشورا گونو بوتون کنده، هامپالارا، و یوخسوللارا ناهارا خیرات وئرردی و بو ایشی یومن‌لو بیلردی. اونون ائوینین حیطینده، دووار دیبینده اوتوروب ایمام حسین احسانی اولان دویو ایله آغ لوبیه خوروشو یئمک ائله ایندی ده هامینین آرزیسیدیر (آللاه اونا رحمت ائله‌سین).

کنده ایلک سپاه دانش عنوانیندا "حسین شادرس" آدلی بیری گلدی. بو شخص گوندوزلری باغ‌معروف مچیدینده اوشاقلارا، گئجه‌لری ایسه یاشلیلارا ساواد اؤیردیردی. حسین شادرس حاج‌مصطفی شادرسین اوغلودور. اونلارین تبریزده قونقا باشیندا بولبرینگ توکانلاری وار. ایندی حسین شادرس تهران شهرینده یاشاییر. او بو کندده رسمی ساواد ایله یاناشی، تورکجه یازیب اوخوماغی ایسه نوحه شعرلرینه دایاناراق اؤیرتدی. یازیب اوخویا بیلمینلر ده نوحه شعرلرینی ازبر اولموشدولار. دئمک اولار حسین شادرس باغ‌معروف کندینده نوحه‌خوان تربیت ائده‌نلرین ایلکی ساییلیر.

هر حالدا قیز آناسینین گؤیلو اولسا دا، هله – هله، راضیلیق وئرمز. نهایت سؤزو قیزین آتاسینین، قارداشینین و اؤزونون عهده‌سینه قویار.
البته دوزو بئله‌دیر کی، قیزی اره وئرمگه تئز راضی اولماسینلار، چونکو، بو قایدا ائلیمیزین تمکین‌لیگینی و اوزاق گؤرنلیگینی گؤستریر، بونونلا دا آغیز یوخلامادان سونرا ائلچیلیک باشلانار. ائلیچیلیک عمومیتله اوغلانین آناسی و باجیسی طرفیندن اولار. بعضی یئرلرده خصوصی ایله سارابین اؤزونده، ائلیچیلیگه، اوغلان اؤزو، آتا – آنا و باجیسی دا گئدر. بو قایدا منطقه‌نین اؤز دبی دئییل بلکه سونرالار باشقا یئرلردن گلمیشدیر. اوغلانین نه ایشلر الیندن گله‌جگینی، مثبت خصوصیتلریندن قیزین دا داورانیش طرزیندن، نه ایشلر الیندن گله‌جگینی سوروشوب، طرفلرین راضیلیغیندان، سونرا، اوغلان ائوینین طرفیندن گتیریلن اوزوگو چیخاریب، قیزی نیشانلارلار.

عاطیفه‌سی اولان و عائیله‌سینی سئون آداملار، قیزین اؤز راضیلیغینی اساس گؤتوررلر. قیزلارینین راضیلیغی اولمادیقدا، اونلار دا، بو ایشه راضیلیق وئرمزلر. آما بعضی عائیله‌لرده اولور کی، قیزا هئچ بیر اختیار وئرمه‌ییرلر. بو وضعیت آذربایجانین هر یئرینده اولدوغو کیمی سارابدا دا وار و ایندی ده اولور.
سارابین ائلچیلیک دبلری بارده بیر چوخ گولمه لی احوالاتلار دا واردیر: ائلیمیزده بئله بیر مثل وار کی، دئیرلر: قیزیم هر گلنه گولمه کی،

توپلایان: داریوش عاشوری
قئیده آلینما یئری و تاریخی:
اهر،۸۶، ائل بایرامی

قایناق شخص: هجر پیران
۶۹یاشیندا، ساواد سیز
دوغوم یئری، اهر

سیمرغ قوشو

مقدمه:

ناغیللاریمیزدا اولاغان اوستو اولایلارین اؤزونه اؤزل بیر یئری وار. گئرچک دونیامیزدا ایمکانسیز اولایلار، خیال دامجیسینی ایچرک، ذهنیمیزده درین معنالار داشیییر. چتین آرزیلاریمیزا بوتون یوللار بیترک، آل-الوانلی خیاللاریمیزدان، یئنی-یئنی دونیالار دوغولور. قوتسال اینانجیلاریمیزین پوزولماسینی ایسته‌مه‌دن، سیمگه‌سل، دونیالارین یارادیجیسی اولوروق. "جواهر لعل نهرو" دئمیشکن: رومیالیلار او قدر بؤیوک اورگه مالیک ایمیشلر کی بو درین ناغیللاری یاردایبلار، بیزه ان کیچیک بؤیوکلوک بو اولا بیلر، اونلارین یاراتدیقلارینا، حؤرمتله یاناشیب اونلارا اینناق. زومورود قوشو (سیمرغ) بیر چوخ آراشدیریجی و میتولوژیستلرین ایلگیلرینی قازانمیشدیر. اؤرنک اوچون، سهروردی بو قوشو "گونش" سمبولو توتوب اوندان عرفانی بیر قوش عنوانیندا آد آپاریر. بو قوشون قانادلاری او قدر بؤیوکدور کی، جهان گئشتی[1] بولوتلار کیمی بوتون داغلارا کؤلگه سالیر. بو قوشون دؤرد طرفدن قانادی وار، دیمدیگی قارتال دیمدیگینه بنزر، اوزو ده آدام اوزو کیمیدیر. آدام-قوش باشقا اولوسلارین دا "افسانه"لرینده دَییشیک، شکیللرده یاشاماقدادیر. "اوروک" بین‌النهرین آبیده‌لرینده بیر ایری

[1] گؤی اؤزونه تمامیله بورونموش بولوت.

آغیز یوخلاما بعضا بیر دفعه «هه» «یوخ» جاوابی ایله قورتارار. بعضا ده بیر نئچه گؤروشله اوزانار. بو اوزانماغا دا «تَرزی یئره دؤیمه» دئیرلر. اوغلان و یا اوغلانین آتاسی بیر نئچه گؤروشدن قاییدان قادینینا، اوغلان اولسا آناسینا دئیر: هه دئ گؤروم بو دفعه نه اولدو؟

بو گئدیشاتدان ناراضی قالان آما اؤز طرفی‌نین اورگینی اوخویان آرواد اونلارین جاوابیندا قاییدیب، دئیر: والله قیز آناسی‌نین لاپ اوره‌گیندندیر بیلمیرم نه‌یه «تَرزی یئره دؤیور». روایته گؤره بو دئییمین یارانماسی دا بو وضعیتله باغلیدیر. گرچی مثلین کؤکو و منشایی باره‌ده باشقا روایتلر ده مؤجوددور. اولا بیلسین کی ترزی یئره دؤیمک بعضی‌لرینه تانیش گلمه‌سین چونکو ایندیکی ترزیلرین فورماسی دَییشلیب و قاباقکی فورمادان چیخیبدیر. گرچی، بعضی اوجقار کندلرده قدیم ترزیلری تاپماق ممکندور. هر حالدا قدیم ترزیلری بو فورمادا دوزلدردیلر. دئمک بیر شکیلده، عین اؤلچوده اولان ایکی قابی، اوچ بوجاقدان آچیب، مثلث شکلینه سالیب دویون وورارلار سونرا هر بیر تایی صاف بیر تاختایا و یا هامار آغاجا بند ائدرلر، اونا (آغاجا) ترزینین دستگی دئییرلر. دستگین اورتاسیندان بیر کیچیک باجا آچیب، او باجایا اویغون ایپ کئچیررلر، ایپی هم آشاغیدان، همده یوخاریدان دویونلرلر. دویونو اونا گؤره سالارلار کی هم ایپ آغاجدان چیخماسین، هم ده چکی زامانی، ال بند اولسون. بئله معلوم اولور، چکی داشینی، ترزینین بیر طرفینه چکمک ایسته‌دیگین شئیی ده بیر طرفه قویوب، اورتادا آغاجا بند اولان ایپی قالدیرماقدا شئیین یونگول و آغیر گلمه‌سینی یوخلارلار. چکمه ایسته‌دیگی شئیی گؤتوروب، قویاندان سونرا لاپ دوز اؤلچمک اوچون، ترزی‌نین اورتا ایپیندن ایپی ائشیب، ترزی‌نین او طرف بو طرفینی، چوخ واختلار ایسته‌دیگی ایپیندن یاپیشیب، ترزی‌نین او طرف بو طرفینی، چوخ واختلار ایسه شئی اولان طرفی یئره ووروب، قالدیرماقلا، لاپ دقیق چکمک ایسترلر. دئمک، اؤلچونون هر ایشی قورتاراندان سونرا ترزینی یئره دؤیرلر- بعضا ده ساتان، آلانی ایناندیرماق اوچون ترزی یئره دؤیر، چونکی او ساتدیغی شئیی قاباقجادان آزالدیب، چوخالداندان سونرا بو ایشی گؤرر. بونا گؤره ده ائللریمیز معامله‌لریمیزده و یا بیر چوخ ثبوت مقامیندا اولان دانیشیقلاریندا، بو وضعیتی بیر ایهام کیمی ایشله‌دیب، دئیرلر «ترزی یئره دؤیمه گؤرک» و یا «ترزی یئره دؤیمه‌یین بسدی». بللی اولدوغو کیمی، اوغلانین آناسی دا قیزین آناسینین یئرسیز داورانیشیندان داریخاراق بو ایفاده‌نی ایشلدر. آغیز یوخلاما تکجه، آنا واسیطه‌سی ایله یوخ، بلکه باجی، خالا، بی‌بی، عمی‌قیزی، باجی قیزی، بی‌بی قیزی و سائیره‌لرین واسیطه‌سی ایله ده اولار.

قوش ایسه، ایلان – اژدها شکلینده گؤستریلیر. بابیل‌لیلر هونرینده کاسسی کودورلولری "مذهب" سیمگه‌سه‌لی اولاراق، بیر قوش کیمی گؤروشور کی آدام کیمی یول یئرییر. بوتون حقیقتلر اینسانلارین کوتله‌وی ایناجلاریندان یارانیر، داها دوغروسو، اینامالار حقیقتلری تشکیل ائدیر. همین اولایلار انسانلارین اؤزه‌ل "دوینا گؤروشو" حقیقتدندیر. بوتون ایناندیغیمیز قوتسال دوشونجه‌لر گله‌جک حیاتیمیزی یازماقدادیر. بو اینامالار اینسانلاری ایش آلتلری دوزلتمگه مجبور ائدیر. چاغداش یاشاییش طرزلری کئچمیشده‌کی اینسانلارین خیال قوّه‌لرینین تؤره‌تدیکلری اولا بیلر.. هر زامان بیر افسانه‌وی ایناج درین سوروغولار یاراتدیقدا یئنی کوتله‌وی قورولوشلار یارانیر. رولان باروت دئمیشکن: "ادبیات دونیانی سورغو شکلینده گؤسترمکده‌دیر آنجاق هئچ بیر زامان آیدین و کسگین بیرسورغو کیمی یوخ."

آرخائیک ناغیل‌لارین پرنسیپلریندن بیری اونلارین اؤزل قونولاری دئمکدیر. آلین یازیسی، سئوگی، قوتسال دوشونجه‌لر، ائتنوس قارامانلارین ظالیملره قارشی تارتیشماسی،ائورنسل قوّه‌لرین متافیزیک قوّه‌لریله چارپیشماسی و... بو قونولاری تشکیل ائدیر .

داریوش عاشوری

ناغیلین متنی

گونلرین بیر گونونده، بیر-ایکی آدام اوتورموشودو حضرتلرین بیرینین یانیندا (بیلمیرم حضرت پئیغمبریمیش یوخسا حضرت علی (ع)). حضرت اوز چئویریب آداملارینا بئله بویوردو: عمی اوغلویلا عم‌قیزینین کبینی گویده کسیلر.

دئمک "سیمرغ" قوشو داحضرتین سؤزونه قولاق آسیرمیش حضرت سؤزلرینی قورتاراندان سونرا سیمرغ دئدی: بویوردون عمی اوغلویلا عم قیزینین کبینینی گویده کسیلر؟

حضرت بویوردو: بلی گؤیده کسیلر،بو آللهین یازیسیدیر

سیمرغ چوخ تکبّروله دئدی: من بو یازینی پوزارام!

گون او گون اولدو، بیر گول یاناقلی قیز آنادان اولدو، قیزی قویموشودولار بئشیگین ایچینده اوینابیردی. سیمرغ کؤرپه قیزی گؤروب بئله دئدی: "ایندی گؤروم نئجه عمی اوغلونا گئدرسن" قیزی گؤتوروب قیبناغینا چیخارتدی چینار آغاجینا.

سیمرغ اؤز اوشاغی قیزی کیمی بسله‌ییب اونا یئمک-ایچمک گتیریردی، آنجاق اونو یئره اندیرمیردی. بیر نئچه ایل بئله‌لیکله سووشدو قیز بیر آز یئکه‌لدی. عمیسی اوغلو، اوجا بویلو، قارا گؤزلو، اوزو آیا بنزر بیر ایگید اولدو، ائله کی بیر گون آتا مینیب گلدی چینار آغاجینین دیبینده آتدان دوشدو. اویان-بویان باخدی بیردن گؤزو دوشدو چینار آغاجی‌نین باشینا، گؤردو اوردان گؤزل بیر قیز بونا باخیر. بیر گؤیولدن مین گؤیوله عاشیق اولدو. آز چوخ بیر-بیریله دانیشدیلار. اوغلان دؤزه بیلمه‌دی سوروشدو: من اورا نئجه گله بیلرم؟

قیز حسرتله دئدی: ننم قویماز کیمسه‌نی گؤرم سنی نئجه گتیره بیله‌رم بورا!

بونو دئمه‌لییم کی قیز سیمرغا ننه دییردی، قیز اویانا باخدی بو یانا باخدی بیر آت چپری گؤردو، آتین اتینی یئمیشدیلر سوموگو قالیردی.

آللاهین نظریله قیز اوغلانا دئدی: گئد گیر او چپرین ایچینه ننم گلنده اونا دئیه‌رم گئد او چپری گتیر منه!

بیر نئچه ساعات سونرا سیمرغ گلدی قیزین یانینا، قیز ننه‌سینه دئدی: ایستیرم او چپری گتیره‌سن بورا،سیمرغ قیزدان سوروشدو: قیزیم او چپر سنین نه کاریوا گلر، حیوانلار اونو یئییب، نئینیرسن اونو؟

قیز ننه‌سینین بوینونو قوجاقلاییب دئدی: هئش نه داریخیرام ایسته‌ییرم اونو اوینادام!

سیمرغ قیزینین اورگینی سیندیرماق ایسته‌مه‌ییب، گئتدی چپری گؤتدو گتیردی قویدو اورا.

حاضیرلایان: بهروز ایمانی

ساراب ماحالی‌نین توی مراسیم‌لری (ائلچیلیک)

ساراب ماحالی‌نین اؤزونه مخصوص بیر سیرا عادت عنعنه‌لری و دبلری واردیر. بایرام، ائلچیلیک دبلری ایله یاناشی، توی مراسیملرینه عایید دبلرین بو ماحالدا آذربایجانین، اؤزونه مخصوص اورژینالليغی، اؤزونه مخصوص قابلیتی واردیر. دئمک توی دبلری بو ماحالدا آذربایجانین باشقا یئرلرینده اولدوغو کیمی، ان چوخ منیمسه‌نیلن عادت – عنعنه‌لردندیر کی، هله ده اؤز وارلیغینی قورویوب ساخلانیلماسی، بو منطقه‌نین «بوزگوش» و «ساوالان» داغلاری اتکلرینده یئرلشن آبادلیقلارینا و کندلرینه قاییدیر چونکی شهرین اؤزونده و یا خود شهره یاخین کندلرده، ائلیمیزین بیر چوخ دبلری اونودولاراق، اونون یئرینی، چوخ محتواسیز، مراسیملر توتور.

ایکی سئون اورگین بیر-بیرینه قووشماسی ایلک نؤوبه ده ائلچیلیکله باشلانار. ائلچیلیکدن قاباق اوغلان اؤز سئودیگی قیزی آناسینا دانیشار، اوغلونون دونیایا گلن گوندن بو چاغینی آرزولایان آنا، حدیندن آرتیق سئوینر و بو سئوینجی اؤز ارینه چاتدیرماقدا تلسر. اوغلونون خوشبخت‌لیگینی همیشه آرزولایان آتا-آنا، مسئله‌نی گؤتور-قوی ائله‌یندن سونرا، مصلحت گؤردوکده، قیز ائوینه بو مقصدی چاتدیرماق ایسترلر. دئمک ائلچیلیکدن قاباق اوغلانین آناسی، قیزین آناسینی بیر یئرده توتوب اؤز نیتینی چاتدیرماق اوچون مختلف واسیطه‌لره ال آتار، دئمک اوغلانین آناسی قیز آناسی‌نین آغزینی یوخلاماق ایستر. ائله بونا گؤره ده ماحالدا بو تشبوثه «آغیز یوخلاما» دئیرلر، قیز آناسی دا اونون مقصدینی باشا دوشوب اورگیندن اولسا دا، بو ایشه اؤز ناراضیلیغینی بیلدیریر.

قایيش گؤتدو

توپلایان: داود قاسم پور
قئیده آلینما یئری و تاریخی:
تبریز، ۱۳۸۷، یای

قاییش گؤتوردو اوغلانلارا عایید اولان اویوندور. بو اویونا آزی آلتی اویونچو گرکلیدیر. بو آلتی اویونچو اوچ-اوچه بؤلوشوب اوینایارلار. اویون اوچون بیر یئکه داییره چکیب بیر قروپ ایچریده، بیر قروپ ایسه ائشیکده اولار. ایچریده‌کیلر یئره دوزولن قئییشلرین اوستونده دوزلوب دورار، ائشیکده‌کیلر ایسه قاییشلری گؤتورمگه چالیشارلار. چالیشمالارینن اثرینده بیر قاییشی گؤتورسه‌لر او بیریسی قاییشلاری بو قاییش ایله چیخاردا بیلرلر. قاییشلر قروپلارین اویونچولارینین ساییسیجا اولار. اگر ایچریده‌کی قروپ ائشیکده‌کی قروپین آیاقلارینی آیاقلایا بیلسه‌لر اوندا گرک قروپلار یئرلرینی دئییشسینلر. آما ائشیکده‌کی قروپ قاییشلری گؤتوره‌بیلسه‌لر اوندا ایچریده‌کیلری قاییش ایله وورارلار. بو ایش آیاقلاری آیاقلانمایا قدر داوام ائدر. قاییش وورما دیزدن آشاغا اولار، دیزدن یوخاری ووران اولورسا اویونو ساخلاییب، اونا بیر قاییش وورارلار. هابئله ایچریده‌کیلردن‌ده بیری دایره‌دن ائشیگه چیخسا اوندا اونو بئلدن آشاغا دا وورا بیلرلر. قروپلارین اویونچولاری ائلیبه بیلرلر کی ال وئریب زورلارینی امتحان ائله‌سینلر اگر ایچریده‌کی او بیریسی قروپون اویونچوسون ایچرییه چکه‌بیلسه آیاغینی آیاقلایار بئله‌لیکله ده قروپلار یئرلرینی دَییشرلر. بوندان باشقا ائشیکده‌کی بئله بیر تکلیفی یئرینه یئتیریب ایچریدن بیرینی چیخارا بیلسه اوندا بوتون قاییشلار اله کئچیریلمه‌ینه کیمی ائشیکده قالمالیدیر. بو اساسدا اویون داوام ائدر.

عم قیزیلا عمی اوغلو چپر ایچینده بیرگه یاشاییردیلار، سیمرغون خبری یوخ کی واخت یئتیشیب اونلارین کبینی کسیلسین. بیرگون سیمرغ اوردا اولمایان زامان، هله گون باتمامیشیدی، بیر گؤیچک ملک گؤیدن اوچاراق قوندو چینار آغاجینین باشینا فلکین یازیسی بؤیوموش دئیه بَی گلینین کبینینی اوخویوب قاییتدی، بئله‌لیکله عمی اوغلویلا عم قیزینین کبینی چینار آغاجی‌نین باشیندا چپرین ایچینده کسیلدی. دوققوز آی، دوققوز گون، دوققوز ساعات سوووشدو اونلارین بیر قیزلاری اولدو بیر اوغلانلاری. گونلر گلیب، سوووشدو اونلارین بیر آیری اوغلانلاری اولدو، سونرالار اونلارین بیر باشقا قیزلاری اولدو، اولدولار بئش. ایندی نه جوروموش کی سیمرغ چپرین ایچینه باخمیرمیش آما بیلیرمیش قیز ننه‌سی اولمایاندا چپرین ایچینده قالیر. گونلرین بیر گونونده سیمرغ پئیغمبرین یانینداایدی (نه ایدی کی قوش پئیغمبرین یانیندا اولارمیش) حضرت اوز چئویریب قوشا دئدی: واخت تامام اولدو ایندی دئ گوروم سن نئجه یازینی پوزا بیلدین؟

سیمرغ غوررولا دئدی: هه ائله پوزدوم بو یازینی گل گؤره‌سن،آپاردیم قیزی قویدوم چینار آغاجینین باشینا ایندی او چپر ایچینده قالیر.

حضرت بویوردو: ایندی کی او قیز بوییوب اولار او قیزی ائله چپر ایچینده گتیره‌سن من باخیم؟

سیمرغ دئدی: گتیررم من اونو ائله او جور چپر ایچینده ساخلامیشام.

پئیغمبر بویوردو: ائله اونو چپر ایچینده گتیر منیم یانیما آنجاق اؤزووه کؤمکچی آپار، تکجه گتیره بیلمزسن!

سیمرغ بیر کؤمکچیله گئدیب چپری گؤتوروب گتیردیلر قویدولار حضرتین قاباغینا. پئیغمبر سیمرغا امر ائیله‌دی: ایندی اونلاری چپردن چیخارت.

سیمرغ دئدی: بیر دنه قیزدی ائله اونو دا الیمینن چکیب چیخاردارام.

حضرت بویوردو: چیخاردانماسان، چپری چئویر قوی چیخسینلار!

سیمرغ چپری چئویردی بئش نفر تؤکولدو. سیمرغون رنگی بوزاریب دئدی: من داها سنین قاباغیندا باشیمی قووزایا بیلمرم

سونرا باشینی سالیب آشاغییا دئدی: آللاه یازیسینی پوزماق اولماز.

سیمرغ ایندینین اینیسیده باشینی گؤیه قووزاماز!

توپلایان: احد فرهمندی
قئیده آلینما یئری و تاریخی:
تبریز ۸۶/۹/۵
E.mail: ah-oyag@yahoo.com

قایناق شخص:
کریم‌گلبازی مهدی پور
۶۶یاشیندا، ساواد سیز
بوستان آبادین آلانا (آلانق) کندیندن

حق آلان محمد

حق وئرمز محمد

گونلرین بیر گونونده تبریزده بیر نفر حاق آلان محمد واریدیی، همداندا دا بیر حق وئرمز محمد. حاق وئرمز محمد بوتون همدانی کسمیشدی، داها بیر کس یوخدودو کی بو گئتسین قاپیسنا. بوردان-اوردان سوراقلاشدی دئدیلر تبریزده بیر محمد وار مدرکسیز پول وئرر آما وئردیگین آلار. او زامان ماشین واریدی یا یوخ بللی دئییل بو پیاده گلیب یا ماشین‌ینان قالسین، حاق وئرمز محمد گلیب تبریزه چاتیر اؤزون یئتیریر بیر قهوه‌خانایا. دؤنور اوردا چای ایچیب بیر تیکه چؤرک یئسین تازا اوتورموشدو گوردو بیر نفر آغ سققه‌ته دولو، قیرخا یاخین یاشی اولان

بیرلیکده قووورارلار. ان سون شوربانین سویونو آرتیریب ، وام (لام) آیاقدا پیشمه‌یه قویارلار. بو شوربانی یئینده لاواشی اونون ایچریسینه دوغراییب یئیرلر.

چیدیق شورباسی

لازیمی ماتریاللار:

چیدیق Çıdıq (یازدا سولو –یاغیشلی یئرده تاپیلان گؤیرنتی)، سوغان، سوزو (کاوار)، یومورتا، ساری‌کؤک، دوز

حاضیرلاما:

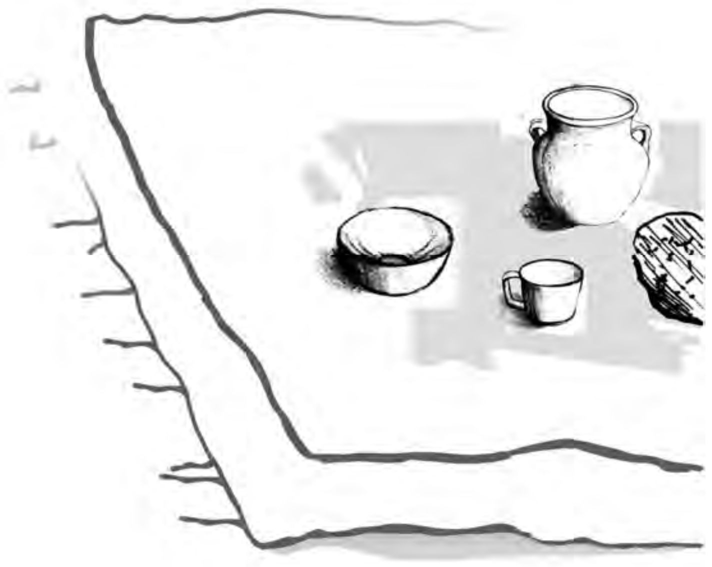

سوغانی اینجه-اینجه دوغراییب کره‌ده قوووردوقدا، سوزو ایله چیدیغی دا تمیزله-ییب یویوب بونا آرتیریب، سونرا دوز ایله ساری‌کؤک ووروب یئنه بیرآز قووراندان سونرا اونا بیر لیتر ایستی سو تؤکوب پیشمگه بوراخارلار. قابلامانی اوجاق اوستوندن گؤتورمه‌دن بیر-ایکی یومورتانی آیری قابدا چالیب شوربایا آرتیرالار. شوربا قاینایانا کیمی اونو قاریشدیرارلار. شوربا اؤزونو تاپدیقدا اوجاق اوستوندن گؤتوروب ایچریسینه لاواش دوغراییب یئیرلر

قاتیق شورباسی

لازیمی ماتریاللار:

سوغان، قاتیق، دوز، یومورتا، سوزو (کاوار) و آیری بیر بیتگیلرده ایشلتمک اولار

حاضیرلاما:

سوغانی اینجه-اینجه دوغراییب کره‌ده دوز ایله بیرلیکده قووورارلار. سونرا سوزو و اولورسا باشقا بیتگیلری ده اونا آرتیریب قوووروب، اوستونه بیر لیوان سو تؤکرلر. سو قاینایاندان سونرا بیر کیلو یوغوردو (قاتیغی) چالیب، قابلامایا آرتیریب، قاینایانا کیمی قاریشدیرارلار. بو قاریشدیرما اولماسا یوغورت چورویر. بونلار قایناديقدا بیر یومورتانی آیری بیر قابدا چالیب آرتیرارلار. بو شوربانی دا لاواشلا یئیر

توپلایان: معصومه شقاقی
قئیده آلینما یئری و تاریخی:
بوستان آوا (اوجان ماحالی)نین
کوردکندی، ۱۳۸۷- قیش
قایناق شخص: رقیه طاهری
۶۳ یاشیندا، ساواد سیز

کوردکندینینئمکلریندن: شوربالار

ائل بیلیمی: آذربایجان زنگین مطبخی‌نین بیر چوخ یئمک چئشیتلری اونودولوب، سوفره‌لردن قیراغا قویولماقدادیر. بونلارین قئیده آلیب توپلاماقلارینین مطبخ کولتوروموزون زنگینلیگی‌نین قورونماسیندا اولان رولو گون کیمی آیدیندیر. بورادا بوستان‌آوانین کوردکندینده یایغین اولان بیر نئچه شوربا ایله تانیش اولاجاقسینیز.

چالما شوربا

لازیمی ماتریاللار:

سؤزو (کاوار)، سوغان، قووورما، یارما، لپه، ساری‌کوک، یومورتا

حاضیرلاما:

سوغانی اینجه-اینجه دوغراییب، دوغرانمیش سؤزویلا بیرلیکده کره‌ده قووورددوقدان سونرا ساری‌کؤک قاتیب، دوز وورروب، اؤنجه‌دن قوورولموش قووورمالاری بونلار ایله قاتارلار. ایسلانمیش یارمانی دا آرتیراندان سونرا ایچریسینه ایستی سو آرتیریب وام (لام) آیاقدا پیشمگه قویارلار. لپه‌لری آیری قابدا پیشیریب، اونا آرتیرارلار. بونلار پیشدیکدن سونرا ان نهایت بیر-ایکی یومورتانی بیر آیری قابدا یاخشیجا چالیب یئمگه آرتیریب، قابلامانی اوجاقدان گؤتورمه‌ییندجه قاریشدیرارلار.

گؤبلک شورباسی

لازیمی ماتریاللار:

گؤبلک، مرزه، سؤزو (کاوار)، دوز

حاضیرلاما:

یازدا یاغیش یاغاندان سونرا دوغال گوبه‌لگی دریب، یاخشیجا یویوب دوزلایاندان سونرا قووورارلار. بو قوورولدوقدا سوزو ایله مرزه‌نی ده اینجه-اینجه دوغراییب گؤبلکلره آرتیریب

بیرکیشی ایچری گیریب کئچدی اوتدو. قهوه‌خانادا اونلارین هامیسی آیاغینا دوروب یا آللاه آغا محمد دئدیلر. حاق وئرمز یانیندا اوتوران آداما دئییر:

- ائله بیل من بو آدامی گؤرموشم اما فیکریمدن چیخیب.

- بابا بو آدلیم آدامدیر، کوللو آذربایجاندا محمد حاق آلان بیردانادیر، ایکی دانا دئییر (دئییل).

حاق وئرمز خورگین یئییب چایین ایچیب، قهوه‌خانانین حسابین وئریب، دوردو چیخدی ائشیگه. بیر نفردن سوروشدو: " آی بالا حاق آلان محمدین ائوی هارادادیر؟". او دئدی راستا کوچه‌ده اولار. بو محمدی اؤتوروب راستا کوچه‌نی سورشا – سوروشا گلدی تاپدی. بیر اوشاقدان سوروشدو: "حاق آلان محمدین ائوی هارادیر ؟" اوشاق دئدی: "گئدک نیشان وئریم". آپاریب ائوین نشان وئریب دئدی: بورادیر. اوشاغا دئدی: سن قاییت گئت. قاپینی چالیب. محمدین خانیمیسی گلدی قاپییا:

- کیمدی ؟

- منم، -دئدی

قاپینی آچیب سوروشدو: سیز کیمسیز؟

- من محمد همدانی‌یام. آقا محمد قهوه خانادا ایدی یوز تومن پول ایسته‌دیم دئدی، ائوده کیسه‌ده وار گئت ائودن ایسته‌سن وئررلر.

- کیسه‌نین رنگین دئمه‌دی؟

- خئیر، بویوردولار کیسه‌ده وار دئسن وئررلر.

خانیمسی گئدیب یوز تومنی کیسه‌دن گتیریب وئردی بونا. محمد خانیمیسینا تاپشیرمیشدی هر کسه پول وئرسن قیافه‌سینه، بوی-بوخونونا دقتله باخ. حاق وئرمز محمد پولو آلیب یوللاناندان بیر ساهات، بیر ساهات یاریم سونرا حاق آلان محمد گلدی ائوینه. خانیما دئدی :

- چؤککه‌نی، دفتر- مدادی گتیر.

وئردیگین-آلدیغین دفتره یازیب خانیما دئدی: شامی گتیر !

خانمی مطبخدن سسلندی : آغا محمد او یوز تومنی ده دفتره یازدین؟!

- هانسی یوز تومنی

- بیر نفر گلدی دئدی " آقا محمد قهوه خانادا ایدی، من اوندان یوز تومن پول ایسته‌دیم دئدی گئت ائودن آل "
سوروشدو:
- نه جور آدام‌ایدی؟
- سندن آلچاق اما سندن دولویدو، قره قاش-گوز، قیرخ یاشی اولاردی، قاباقدان اوست دیشی کج ایدی. — دئدی.
— اوندا بس من شام یئمیرم. دستمالیما ایکی چؤرک باغلا ؛ او حاق وئرمز همدانی محمددیر !
- هن هن... او دئدی من همدانلییام !!
حاق آلان محمد : - ایندی پولون باشین داشلار !- دئییب، اؤزون حاضیرلاییب. چؤرکلری دستمالینا قویوب، دابانلارین چکیب، حق وئرمز محمد دالیسیجا یولا دوشدو. گئدیب یئتیردی همدانا. هر کیمدن سورشدو : آی بالا حاق وئرمز محمدین ائوی هاردادير. دئدیلر بیز تانیماریق. حاق آلان محمد "رم-اسطرلاب"دان باشی چیخاردی، همیشه ده رم آلاتی یانیندا اولاردی. بیر اوچوق دام تاپیب اوردا اؤزون یئربه‌یئر ائدندن سونرا، رمی چیخاردیب ؛ تاسی الینده دولاندیریب آتدی یئره، رم ده بئله گورونوردو :
"محمد کج دندان ؛ ساکن همدان ؛ کوچه نالبندان ؛ یک دو سه درب در آن "
دوروب دوشوب یولا نالبندلر کوچه‌سین آختاریب راحاتلیقلا تاپدی. بیلمیردی او اوچونجو قاپیی ساغ الده‌دیر یا سول الده. چون هئچ کیم محمدین ائوین نشان وئرمیردی ناچارلیقدان رمه پناه گتیریب بیر بوش یئر تاپیب رم آتدی بئله گلدی :
"محمد کج دندان ؛ ساکن همدان ؛ کوچه نالبندان ؛ یک دو سه درب در آن، سمت یمان (ساغ طرف) "
گلیب ساغ طرفده اولان اوچونجو قاپینی چالدی. حاق وئرمز محمدین خانیمیسی گلدی قاپییا.
- کیمدی ؟
- من محمد تبریزدن گلمیشم.
خانیم قاپینی آچدی حاق آلان محمد سوروشدو :
- آغا محمد ائوده‌دیر ؟
- بلی بویورون
ایچری کئچیب گؤردو محمد یاتیب اونو آییلدیب دئدی: بیزیم او پولو وئر من گئتمه‌لییم.

آشیغی ائشیگه چیخارسا، اویون بیتر و آشیغینی اودوزان اویونچولار یئنی بیر آشیق قوشار و یئنیدن سووورارلار.

بَیمه گزیر:
بو اویون توی گئجه‌لری اؤزللیکله حنا گئجه‌سینده اویناناردی. آشیغین هر بیر اوزونه بیر آد وئریلردی. آلچی شاه، تاوا وزیر، بوک جلاد و قالان اوز اوغرو اولاردی. نوبتی اولاراق هرکس آشیغی آتیب بیر رول آلاردی سونرا وزیر شاها عرض حال ائدردی کی فیلانی اوغورلوق ائدیب، شاهدا اوغرونون جزاسین جلادا تاپشیراردی. بو اویون تاریخ ده شاه عباباس دؤنمینده بئله اؤنملی اولدوغوندان یازیبا آلینیب، بئله کی شاه عباباس اؤزو بو اویونو اوینامیش.۱
آشیق اویونونون باشقا اویونلاردا اولار کی بیر نئچه‌سینین آدی بئله‌دی: قوردو-قوردو، اوچ آیاق، بئش آیاق، آشیق سووورماق، یازان، میلَک، سینیق، سققه سالماق. 2

1 بو ماتریالارین چوخون حسن اوموداوغلو و بهرام ائلچین بَیلری منیم اختیاریمدا قویوبلار.
2آذربایجان فولکلورو یکانات- میر هدایت حصاری

دوزرلر. هره اؤز سققه‌سی ایله نوبه‌لری سیراسیندا داییره ایچریسنده اولان آشیقلاری ووروب جیزیقدان ائشیگه آتماغا چالیشار. بو اویون چوخ اسکی دوورانلاردان قالما اویونلاردان سایلیر.

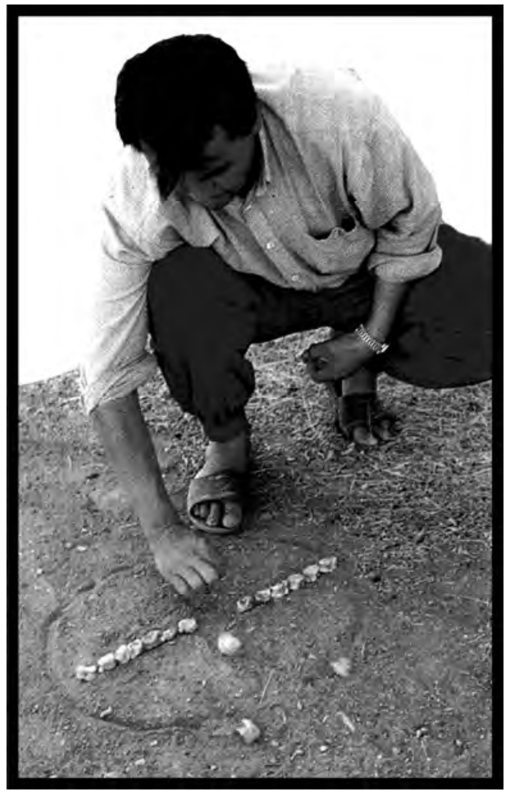

بو اویوندا داییره ایچریسینده اولان آشیغی ووروبدا آشیق جیزیغین دوز اوستونه دوشسه اوندا دئییلیر "جیزیقدان سو ایچیر" بو حالدا اویونچو سققه‌سی ایله توتدوغو الینی اوزادیب آشیغی " چئتله‌یر " و جیزیقدان ایشیگه چیخارتماغا چالیشار، اما گرک اوز سققه‌سی جیزیقدان ائشییه چیخمایا.

بالا جیزیق:1

یئرده بیر بالاجا داییره چکرلر. اویونجولار جیزیغین دؤوره‌سینده چومبلرلر. هر بیری بیر آشیق آرایا قویار و اوز آشیغینی تانییار. آشیقلارین هامیسینی بیر نفر الینه ییغار و آتار آشیقلار یئره دوشندن سونرا، گرک هئچ بیری جیزیقدان ائشیگه چیخماسین، یوخسا یئنیدن سوووورارلار و بیر نفرین آشیغی تاوا دورارسا، یئرده‌کی بوک دوشنلری گؤتورر و جیک دوشنلری وورار، جیزیقدان چیخاردا بیلرسه اودار. وورماغی بئله‌دیر کی آشیغی تاوا، یا آلچی دوردوغو یئرده بوک حالتینده قویار و یا چیلتیکله یا، اشاره بارماغینی اورتا بارماغی‌نین اوستونه میندیرر و آشیغین دالینا قویار. قاباقداکی چرتدیریب "مئشد"2 دئییب آشیقلا هدفه دوغرو سوروتله‌مه وورار. آشیق سرعتله قارشیداکی آشیغا دَییب و اونو جیزیقدان چیخاردار، سونرا آشیغی هایاندا دایانیبسا، اورادان آیری آشیغی وورار. قارشیداکی آشیغا دَیمه‌ییب و اویونچونون اؤز

[1] فولکلور خزینه‌سی، ع. ظفرخواه،چاپ اول، 1379

[2] Meşd

- نه پولو ؟
- کئچن گون گلیب بیزیم ائوده خانیمدان آلیبسان!
- من اونو وئرمک اوچون آلمامیشام.
- یوخ بابا، یانی سن او پولو قایتارمایاجاقسان؟
- من پول آلیب قایتاران اولسایدیم تبریز- همدان یولوندا اؤزومو یورمازدیم، ائله بوردا بیر نفردن آلاردیم.
- من پولومو سندن آلارام، سندن گؤره‌سن کی حاقّی نئجه آلارلار.

بونلارین سؤزلری اوزانیب بیر آز دئییشندن سونرا یاخالاشیب ایش برکیدی، دالیسیاجا بیر آز دا ووروشدولار، خانیم آراچیلیق ائدیب، حاق آلان محمدین بیردن یادینا دوشدو کی پولو رم-ین کمک‌لیگی ایله راحات تاپا بیلر. رم آلاتین چیخاردیب ائوین اورتاسیندا تاس آتدی. گؤردو رم-ده بئله گلیب :

"محمد کج دندان ؛ ساکن همدان ؛ کوچه نالبندان ؛ یک دو سه درب در آن، سمت یمان، پول در کوفله‌دان (تندیرین هاوا چکنی) " دوروب گلدی تندیرین یانینا، الین اوزادیب کوفله داندان پول کیسه سین چیخاردی , پوللاری تؤکوب یئره سانادی گؤردو پوللاردان بیر شاهی اسکیکدیر. "بیزیم بیر شاهینی وئر گئدک"- دئدی.

- اونو خرجله‌میشم و داها سنه وئرملی پولوم یوخدور.
- من او پولو سندن آلانماییب گئتسم بوتون آذربایجاندا آدیم باتار و اؤلمگیم قالماغیمدان یئیدیر. هامی دئیر گئتدی یئکه - یئکه همدانی دان بیر شاهیسین آلانمادی. یئنه سؤزلری اوزانیب یاخالاشدیلار. بو دؤنه ده خانیم گیریب آرالارینا ؛ بو گونو گئت گئجه‌نی بیر یئرده سحر

ائله، سحر گل هئچ اولماسا من بو کیشیدن بوشانانام کبینیمدن او بیر شاهینی سنه وئررم دئدی.

- عیبی یوخدو نئچه گون دئسز بوردا قالارام آنجاق منیم حاقیمی وئرین.

حاق آلان محمد اونلارین ائولریندن چیخیب گئتدی گئجه بیر دالدالاناجاق یئری تاپیب، سحریسی یئنه گلدی بونلارین قاپیسینا. پولو ایسته‌دی، محمد یئنه وئرمه‌رم دئدی. بیر داها یاخالاشیب ووروشدولار. باختی قارا آرواد گیردی بونلارین آراسینا بیر گون ده مهلت آلدی.

حاق آلان محمد قیراقدا قالسین گئدک حاق وئرمز محمدین ائوینه گؤرک آروادی ایله نه دانیشیرلار. محمد اوزون توتدو آروادینا:

- بئله کی بو باشلاییب ائله بیل حاقین آلامایینجا بوردان گئتمیه‌جک !

- دئییرسن بس نه ائدک.

- اؤزومو اؤلوملویه ووراجاغام، سن بیر آز ساری کؤک تاپ سورت منیم اوز- گؤزومه. اؤزووو ده یاسلی نیشان وئر، بیر آز دا سوغان چک گؤزلرینه، محمد قاپییا گلنده آغلایا- آغلایا چیخ قاباغینا، اونا دئ کی محمد سنین پولونو تاپا بیلمه‌دی؛ کئچن گئجه ناراحاتلیقدان یاتیب دورمادی، ایندی ده اؤلوسو ائوده‌دیر. داها او گؤرر کی من اؤلموشم ال چکیب چیخار گئدر.

- یاخشی فیکیردیر. سحر سن دیین کیمی ائدک.

سحر اولوب حاق آلان محمد قوندو بونلارین قاپیسینا. قاپینی چالیب ؛ خانیم آغلایا - آغلایا قاپییا گلدی. محمد اونو آغلار گؤرجک سوروشدو: باجی نه اولوب ؟ نیه آغلاییرسان ؟

- بیلمیرسیز کی، سیزین بیر شاهیز جهنم، من یازیق اولدوم ! کئچن گون سندن سونرا محمدی بیر سانجی توتدو هر نه ائله‌دیم توختامادی؛ بیر آن گؤزون آچیب یومدو، عؤمرنو وئردی سنه.

- یوخ بابا دوغرو دئییرسن ؛ اؤلدو ؟؟ !

- بلی دوغرودان اؤلوب، اینانمیرسیز گلین باخین !!

محمد گیریب ایچری حاق وئرمزی یاتاقدا گؤردوکده سسلندی :

- نیه بس اوتورموسوز آدام چاغیرین بونون اؤلوسون یئردن گؤتورک.

- بو هامییا بوشلو اولدوغو اوچون هئچ کیم بونا باش قوشماز، هامی‌نین پولون یئییب، آزی سنسن کی بیرشاهی بورجو وار.

- بوردا اودون ساتان اولار ؟

سپدیم سویا چوف

Səpdim Suya Çüf

یادا آیاغی یئردن قالخیزیب دئیردیلر: باخ داش آینایا. بونو دئدیکده داها طرف آشیغی وورانمازدی.

آشیق اویونون سیراسینا "دو"[1] دئیلردی. اویوندا چوخ اودان آداما "قات قومارباز " دئییلردی. اویونو یاریسندا اودوب قاچانا دا دئییلردی:

حرام ائیله‌دیم

Həram Eylədim

قصدی قرام ائیله‌دیم

Qəsdi Qəram Eylədim

بعضی آداملار اؤزللیکله اوشاقلار ایچریسینده چوخ اودوزوب، آما اللریندن آشیق اسکیک "قیسناقلی" دئییلردی. اویون قایدالارینا اویمایان آداما دئییلر: "حرام باسما" بو سؤز اؤزللیکله جیزیق اویونوندا سققه آتانین آیاغی دایره‌نین اوستونه دوشنده دئییلیر.

آلچی-تاوا اویونو:[2]

اویون ایکی اویونچو آراسیندا اولار. بیرینجیسی آشیغی سوووورار سونرا ایکینجیسی. ایکی آشیقدان تاوا دوران بوک دوشنی و آلچی دوران جیک دوشنی اودار. اگر مثلا بیر تاوا او بیریسی جیک دوشرسه، آشیغی تاوا دوران اویونچو جیک دوشن آشیغی اؤز آشیغی ایله ووراجاق و بوک اوزونه دؤندره بیلرسه اونو اوداجاق، دؤندرره بیلمزسه، اگر آشیغی دوراسا، بیرده وورار، یوخسا طرفین حاقی وار بونون آشیغینی ووروب دؤندرسین. بئله‌لیکله نهایت بیری بیرینی اوداجاق. آشیقلاری سوووراندا بیری بوک او بیریسی، جیک دوشرسه، بوک، جیکی وورا بیلر. هر آشیق اومبا دورارسا، بیر باشقا آشیقلا اونو اوستدن وورارلار تا دؤرد حالتدن بیر دوشسون.

جیزیق آتماق[3](یا جیزیق آشیغی)

بو اویونا ایکی نفردن بئش– آلتی نفره کیمی قاریشا بیلر. دایره شکلینده بیر جیزیق چکیلر (2 متیر قطروندا). هر اویونچو بیر دانا آشیق دایره‌نین مرکزینده یانی اوسته بیر صفده دیوار کیمی

[1] Dov

[2] فولکلور خزینه‌سی، ع. ظفرخواه،چاپ اول، 1379

[3] فولکلور خزینه‌سی، ع. ظفرخواه،چاپ اول، 1379

ساققانی ساخلا گئدیم آشیق گتیریم: (د)
بیر ساققا یوز آشیغی جیزیقدان چیخاردار : (آتا)
گؤزلری آلچی- تاوا آتیر: (د)
آشیغینی چیخارتماییب : (د)
آشیغی ییغارلار اویناماقدان اؤترو : (آتا)
جیزیغیندان آشیق چیخاردیلماز : (د)
جیکیندن- بوککونه کیمی بیلمک: (د)
ساققانی قورقوشوملاماق: (د)

آشیق اویونلاری:

آشیق اویونو اوزون زامان هم ده بؤیوک بیر آلاندا اویناندیغی اوچون بیر چوخ چئشیدلی اویونو اولموش. بیز بورادا تکجه سون یوز ایل ایچریسینده اوینانان، یادداشلاردا قالمیش بیر نئچه اویوندان سؤز آچیریق.

آشیق اویونون دا سیرالاماق اوچون اؤنجه آشیق سوورولاردی، بئله کی بیر آدام بیر نئچه آشیق یئره سووورارادی. بو آشیقلارین هر هانسیسی آلچی دورسایدی اویونو اؤنجه او باشلاردی. اویونون سیرالارینین آدلاری بئله اولاردی: بیرینجی "پئشت1"،"پئنج"،" باش"؛ ایکینجیسی "آردی2"؛ اوچونجو "آردی پئشی3"،" آردی بالاسی"؛ دؤردونجو "قیغان4"؛" زیر" اولاردی.

آشیغین آلچی یا توغان دوشمه‌سینه " شاه" دئییلردی. او سققه کی چوخ شاه دوراردی اونا تیلان یا تیلدادی دئییلردی. آشیغی آتماق اوچون سول آیاق اوسته دوروب ساغ آیاغا آتیلیب، یئردن آیریلیب آشیغی آتاردیلار. بو آتیشا چئتدمه دئییلردی.

اویوندا بیرسینی جادو ائدیب آشیغی‌نین وورولماماسی اوچون بو سؤزلری دئیردیلر:

ابه بووه پوف

Əbə Buvə Püf

---

[1] Peşt= penc
[2] Ardı
[3] Ardı peşi
[4] qığan

- بلی تاپیلار.

محمد بیر آز جیبیندن پول چیخاردیب خانیما وئریب دئدی :

- بو پولا کفن، سیدیر کافور، بیرده اریک بادام اودونو آل کی، سویو تئز قیزدیرسین. گتیر بو اؤلونو یئردن گؤتورک.

حاق وئرمز محمد بو سؤزلری ائشیتدیکده یورقانین آلتیندا اؤز- اؤزونه دئییر: ائله بیل بو کوپک اوغلو بیر شاهینی آلماییتجا گئتمیه‌جک.

خانیم دئدیکلرین آلیب گلندن سونرا محمد سوروشدو: بوردا تابوت تاپیلماز؟

- بوردا تابوت اولار آما بیزه وئرمزلر.

حاق آلان محمد ال آتیب دهلیز قاپیسین یئریندن چیخادیب دئدی: "بو کیشی کی اؤلوب داها دودمانی نئیلیر. ائله بو قاپینین اوستونده اونو قبیریستانا آپاراجاغام".

اوجاغی قوروب، قازانی سویولان دولدوروب، قویدو اودون اوستونه، سو قایناغا گلندن سونرا حاق وئرمز محمدی قویوب تخته قاپینین اوستونه حیطه گتیردی. ایندی حیطده الین آتیب محمدین کؤینگین باشیندان چیخاتماق عوضینه جیریب قویور قیراغا. کوینگی جیرا– جیرا دئییر:

- سن محمده نه وفا قیلدین کی قالانلارینا نه وفا قیلاسان !!

محمدی لوت ائدیب، مشققه‌نی دولدوروب ؛ قاینار سویو تؤکور محمدین اوستونه، یازیق محمد سسین ایچینده گیزله‌دیب هئچ نه دئمیردی. کیسه‌نی گؤتوروب محمدین قیزارمیش بدنینه چکدیکده دریسی سویولور. یاواش قولاغینا دئییر: بیلیرم اؤلمه میسن، منیم بیر شاهیمی وئر، اؤزونو اؤلومه وورماقدان بیر ایش چیخماز. !!

- سن اؤله‌سن گؤر وئرمه‌میشدیم کی !!

حاق آلان محمد بونون یوماغین قورتاریب کفنله‌دی اوز توتوب خانیمینا دئدی:

- ایندی بیر آدام تاپا بیلرسن کؤمکلشه بونو قبیریستانا آپاراق؟

- یوخ قارداش گومان ائدیریم بونو گونوز آپارساق قبیریستانادا قویمایالار، یاخشیدیر ائله گئجه آپاراق.

قالدیلار گئجه گلیب چاتدی. حاق آلان محمد باش طرفیندن، خانیم آیاق طرفیندن گؤتوروب آپاردیلار قبیریستانا. اوردا اولان قبیر قازان گئج گلمه‌لرین خاطیرلادیب دئدی : ایندی قارانلیقدیر اولو قویلاماق اولماز، قویون میرده‌شیرخانادا قالسین سحر تئزدن گلیب، قویلارام.

حاق آلان محمد اؤز اورگینده دئدی: بو، بورادا تک قالسا گئجه دوروب قاچار، داها تاپا بیلنمرم.
خانیما دئدی: سن گئت ائویزه بو بوردا تک قالسا قورخورام قورد - قوش یئسین، من سحره کیمی بونون یانیندا قالمالییام. سحر گلرسن بیرلیکده ایشلرین گؤرریک.

خانیم چیخب گئتدی. بیر آزدان سونرا قبیر قازان دا گئتدی. بونلار ایکیسی میردەشیرخانادا قالیب بیر - بیرلرین گودورلر. گئجه یارییا چاتامیش قولاقلارینا بیر سس گلدی. دقت ائدیب گؤردولر قیرخ حرامیلار بیر- بیر دولوللار میردەشیرخانایا. سسلرین گیزلەدیب اونلاری گؤز آلتینا آلدیلار. دانیشیقلاریندان بئله دوشوندولر کی حرامیلار شاهین خزانەسین یاریب گتیریبلر بوردا بؤلسونلر. بیر شام یاندیریب ؛ اورانی بیر آز ایشقلاندیریب، گتیردیکلری قیزیللاری آرالاریندا بؤلوشدوروب بیر قیمتلی قیلینج قالدی. حرامی باشی قیلینج تک اولدوغو اوچون دئدی: هر کیمسه بو قیلینجین بیر ضربەسی ایله او اؤلونو آرادان بؤلسه قیلینج اونونکو اولاجاق.

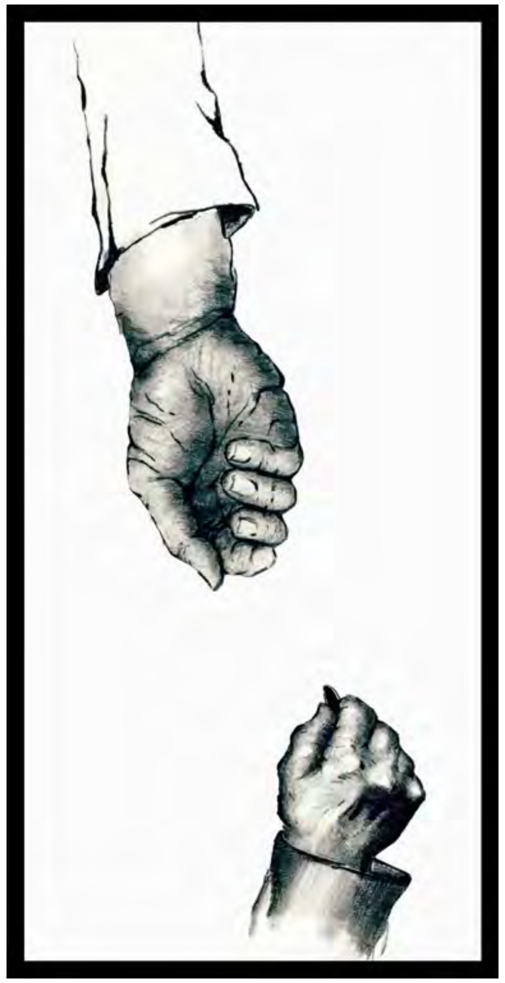

حرامیلارین ایچیندن بیر نفر آیاغا قالخیب دئدی:" من بؤللم". قیلینجی الینه آلیب اؤلویه یاخینلاشیب ایستەدی قیلینجی قالخیزیب ائندیرسین، اؤز اؤرگینده دئدی:" بو کیشی حاق - ناحاق اؤلوب من بیر قیلینجدان اؤترو داها نه اوچون بونا بیر یارا ووروم".
قیلینجی قویوب یئرده دئدی: منیم ایشیم دئییل.
بیر آیریسی گلیب قیلینجی گؤتوروب اؤلونو ایکی شاققا ائلەمک ایستەدی. بو آندا حاق آلان محمد گؤردو بو قاباغا گلسه ووراجاق، قیلینجی قاوزاییب آشاغی ائندیرنده، حاق آلان محمد اوجادان سسلندی: قالخ آیاغا.
حاق وئرمز محمدده کی بیر ماهانایا بند ایدی کفنی اینینده دوردو آیاغا. اوردا اولان حرامیلر اؤلونو خوتدامیش گؤروب هر نەلرین قویوب، تو دابانا قاچدیلار.
بیر قدر اوردان اوزاقلاشاندان سونرا دایانیب حرامی باشی دئدی: هر کیم گئدیب اوردان بیر خبر گتیرسه او قیلینج اونونکو اولاجاق.

دوزلدیلیر. پیشمیش آشیق آغیر اولاردی. آشیغین اورتاسی اویولوب ایچریسینه قورغوشون تؤکردیلر. سققه آشیغین دوزلتمک اوچون اونو تاوا یانینی آلتا اولاراق آلچی یانی گونش قاباغینا قویولاردی بئلەلیکله آشیغین اوستەدەکی یاغی آشاغی طرف گلیب آلت طرفی آغیرلاشاردی. جیک طرفی ده قوریوب ایچی اویولماسی راحات اولوب قورغوشون تؤکولردی. بئلەلیکله آشیق آغیرلاشیب الەیاتیم اولاردی. سققەنی داشا سورتوب آلت یانلارین صافالداردیلار، بو آشیغین آدینا سورتوک آشیق دئییلردی. سققه آشیقینی چئشیدلی بویالارلا رنگ ائدیب هر کسین اؤزونون دَیَرلی بیر سققەسی اولاردی. سققەنین اؤنمی اویونجو اوچون او قدر چوخ اولاردی کی بیریسینین سققەسینی اودماق اونون ان دیرلی مالینی الیندن آلماق کیمی سایلاردی. سققەنین دیری او قدر چوخ ایدی کی بیریسینین سققەسی اوغورلاندیغیندا اونو گئری آلماق اوچون هرنه ایستەنیلسەیدی وئررمیش.3 لاپ اله یاتیم سققه آشیغینا زیلان یا تیلان دئییلردی. سققەنین هم سولو، هم ده ساغی اولاردی. دوه آشیغی ایله اوینانمازدی، ائوده ده ساخلانمازدی. بئله اینانج واریدی کی دوه آشیغی بد یومن اولوب، دوه آشیغی اولان ائودن اؤلو چیخاردی.

آشیق سوموگو بیر چوخ تورک کولتوروندە بدنظردن قورویان و قوروجو کیمی ده ایشلدیلیر. قیرقیز تورکلرینده اوشاق بئشیگه قویولمادان اونون ایچینه بیر آشیق سوموگو قویولار.4
آشیق اویونونون تورک خالقی ایچریسینده اسکیدن بری اؤنملی اولدوغو اوچون، آغیز و سؤز ساحەسینه ده کئچمیشدیر. ناغیللاردا، آتا- بابا سؤزلرینده، دئییملرده آشیق سؤزوندن بولجا اؤرنک وئرمک اولار:
گئت آشیق اویناماغین دالیجا: (د)

---

[1] Kənə

[2] سققه سؤزو ساکا یا ساگا سؤزوندن اولا بیلیر. ساکا ووروب داغیدان آنلامینداادیر. تورکیه ده سققەیه eneke دئیلیر.

3قاپ بازی درایران- حسین جهانشاه

[4] HALK İNANÇLARINDA KÜLTÜR KADLARI-I-Dr. Yaşar KALAFAT

اونلار گئدندن سونرا، ایکی محمدده قیزیللاری آرالاریندا بؤلوشدوروب، ایشلری قورتولموشدو آما یئنه بیر شاهی داواسی باشلانمیشدی. حاق آلان محمد بیر شاهیسیندان ال چکمه‌ییب، حاق وئرمز ده اونو وئرمگه حاضیر دئییلدی. حاق وئرمز دئییردی:

- من اولماسایدیم سن بو قدر قیزیلا ال تاپا بیلمزدین، داها سنه بیر شاهینی وئرن دئییلم.

- قیزیللارین بوتووو سنین اما منیم بیر شاهیمی وئر.

بو آرادا حرامیلرین بیری اؤزون میرده‌شیرخانانین دامینا چاتدیریب، خبر توتماق اوچون اورانین ایشیقلیق باجاسیندان ایچری باخماق ایسته‌ینده حاق وئرمز محمدین گؤزو ساتاشدی اونون باشیندا اولان بورکونه،

قالخیب آیاغا اونون باشیندان بورکون گؤتورب وئردی حاق آلان محمده دئدی :

- گل بودا سنین بیر شاهین داها منیم یاخامدان ال چک.

حراملی قورخوسوندان ائله قاچیردی آیاغی داشا دیسه‌یدی یئددی پارچا اولاردی، اوزون چاتدیریب دوستلارینا سوروشدولار:

- نه خبر ؟

دیلی توتار توتماز دئدی :

- بیلمیرم اؤلو نه قدر دی او قدر قیزیلی بولوشدوروبلر، بیرینه بیر شاهی یئتیشمه میشدی، داوا ائدیردیلر؛ منیم بؤرکومو ده باشیمدان قاپیب اونا وئردیلر.

ایکی محمد اوردان چیخیب اوز ائولرینه یوللاندیلار بیزیم ده ناغیلیمیز بوردا سونا چ

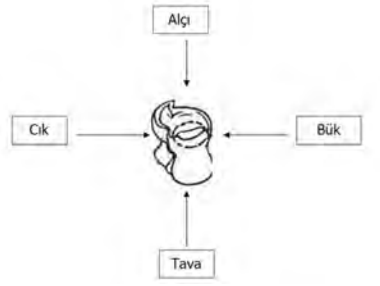

1)آشیغین چوخور طرفی اوز اولورسا: «جیک»

2)صاف اولان دال طرفی اوز اولورسا: «بوک»

3)آشیغین چوخور اوزو ؛«آلچی»

4)آلچی اوزونون قارشی طرفی ؛«تاوا» آدلانیرلار.

5)آشیق دیک دورموشسا اوندا اونا «اومبا» دئییلیر.

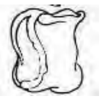

خاطیرلاتماق گرکیر کی بو آدلار آذربایجان دیلینده وئریلمیشدیر و هر بیر اؤلکه ده یا بؤلگه‌ده اؤزونه اؤزل و دَییشیک آدلارلا دا تانینیر. اورنک اولاراق:

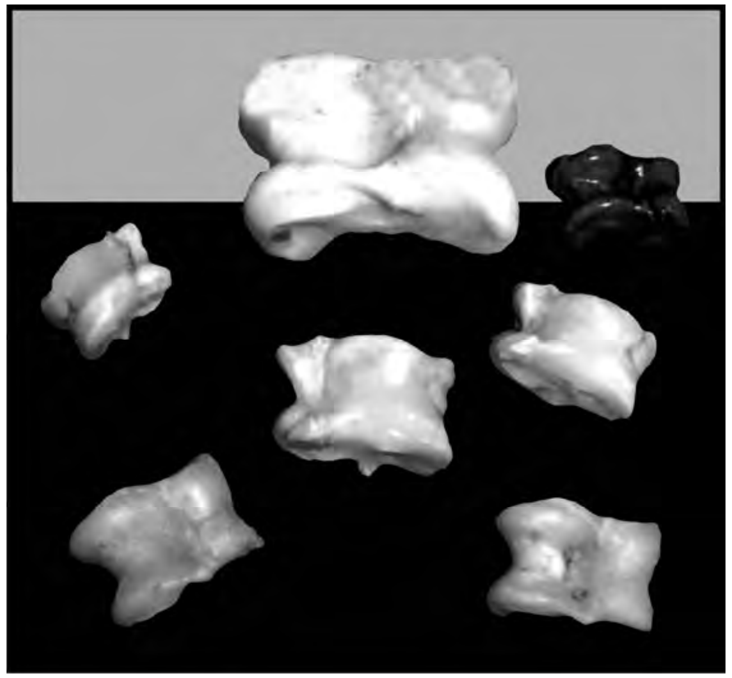

آلچی(Alçı)؛ آلجی(Alcı)؛ چیل(Çil)،
جیک(Cik)؛ جیه(Cih)؛ کَللَک(Kellek)
تاوا(Tava)، توْوخان(Tovxan)؛ توْوغان(Tovğan)، تؤک(Tök)،
بوک(Bük) [بوکولموش سؤزوندن اولا بیلر!]؛ بوه(Büh)؛ دابان(Dabab)

حیوانلارین هر بیریسنین آشیغینین اؤزل آدی اولار. کئچی آشیغینا " جوبه1" اینک آشیغینا " دونقا2" یا " شیطان آشیغی" قویون آشیغینا " کنه1" دئییلر. قویونون ایری و پیشمیش آشیغی اولسا اوندان سققه2 دوزلدیلیر.

---

[1] Cübə

[2] Donqa

Âşiq	Noghai Türkic
Âşiq	Balkar Türkic
Âşiq	Balkar Türkic
Âşiq	Kumuk Türkic
Âsiq	Karakolpag Türkic
Oşıq	Uzbak Türkic
Osuq	Uighur türkic
Âşiq	Baskir Türkic

آنلام باخیمیندان آشیق سؤزجوگونه بیر نئچه باخیش واردیر. سنگلاخ سؤزلوگونده "آشلانماق پیوند وورماق"1 معناسیندا آچیقلانیب:.

"آشیق :آشماق آشییلانمیش، آشلاییجی؛ سوموگو سوموگه آرتیران سوموک"2 آچیقلانیب.

"آشی"3سؤزو کؤک باخیمیندان باغ؛ کئنئت (تورکییه تورکجه‌سی)، باغلاییق؛ و باغلاییجی معناسینداادیر.

"Aşı/Aşı" باغلاما، ائکلمه (تورکییه تورکجه‌سی)، بیتیشدیرن، یاپیشدیران، پئکیشدیرمه (تورکییه تورکجه‌سی)؛ آنلاملاری وئرمکده4.

آما ایوب‌اوغلو، آشیق سؤزونون اؤزونو بئله آچیقلامیش:

"AŞIK آشوک (آشماقدان) تورک دیلینده عمومیتله، آشیک کمیگی بیچیمینه سؤیلنیر. توپوغون دیشا (ائشییه) داشان، قابورقا کمیگینه وئریلن آد. بو آد آلماسینین ندنی، کمیگین دیشا دوغرو چیخیق، آشغین اولماسیدیر."5

یوخاردیداکی آنلاملاری گؤز اؤنونه آلدیغمیزدا آشیق سؤزونون باغلاییجی آنلام وئردیگینی و حیوانلاردا ایکی آیاق سوموگونو بیر-بیرینه باغلایان نسنه اولاراق دوشونمک اولار.

آشیغین هر بیر اؤزونون دَییشیک و اؤزل آدی واردیر، بو دا آشیغین نئجه یئره دوشدوگونه گؤره آدلانماقادیر:

[1] همان

[2] ARIN I sözün sözü(etmolojik)derləmə sözlər- Həsən bəy hadi-2005

[3] Türk dilinin etimoloji sözlüğü- İ.Z.Eyuboğlu

[4] همان

[5] Türk dilinin etimoloji sözlüğü- İ.Z.Eyuboğlu

آشیق اویونو

حاضیرلایان: علی برازنده

آشیق،جوت دیرناقلی حیوانلارین دالی آیاقلارینین دیز سوموگوندن چیخاردیلان و دؤرد اوزو دَییشیک شکیللری اولان سوموگون آدیدیر.

آشیق اویونو، آشیق سوموگو ایله اوینانان اویون تورلرینه دئییلیر. اویون قویون آشیغی ایله اوینانماقدادیر. قویون آشیغی کیچیک و یئره دوشدوگونده هر اوزو اوزرینده دورا بیلدیگی اوچون ترجیح ائدیلیر. کئچی آشیغی ایله ده اویون اوینانار. دوه آشیغی ایله اویون اوینانماز چون بئله اینانج واردیر کی دوه آشیغی هر ائوده اولسا او ائودن اؤلو چیخار!

آشیق سوموگونون شکلی و دوشدوگو حالتلره گؤره ان اسکی دوورانلاردان بری اینسانلار ایچره، اؤزللیکله کاهینلر، منجملر و فال‌باخیجیلاری اوچون اؤنملی اولموش. بیر چوخ بدوی و ایلکر مدنیتلر ایچره فالچیلار بیر نئچه آشیق سوموگو ایله گله‌جگی آچیقلارمیشلار. [۱]

آشیق اویونو ان اسکی دوورانلاردان بری بؤیوک مدنیتلر ایچره اوینانیرمیش. یونانلیلاردان قالیمش ایکی هیکل بو اویونون نه قدر اؤنملی و دَیَرلی اولدغونو گوستریر. بیرینجی هئیکل بیرینجی میلادان اؤنجه‌یه عایید ایکی اوغلان چالیشیرلار بیر

[1] www.pcas.org/Vol35N23/3523Koerper.pdf

آیاقدان آشیق سوموگونو چیخارسینلار. ۱

ایکینجی هئیکل ایکی سویلو قادین هئیکلیدیر کی آشیق سوووورولار. بو هئیکل ده 330 -340 میلادان قاباغا عایید تاریخلره دایانیر.۲

باشقا بیر هئیکل میلادان اؤنجه‌یه ایکینجی عصره عاییددیر کی اوندا دا بیر قیز اوشاغی آشیق اوینائیر.

آشیق اویونو تورک خالقی ایچره ان اسکی یازی 385- نجی میلادی ایلینده " "Ambrosius Milano Piskoposu" طرفیندن یازلان "Liber De Tobia" آدلی اثرده هون اوخجولارینین آشیق اوینادیقلارینی بیلدیرمیشدیر.۳

گورجستانین تفلیس شهرینده بیر میدانین اورتاسیندا ایکی دانا 1 -1/5 متیرلیک آشیق هئیکلی واردیر کی بیری آلچی، دیگری تاوا دیر. بودا او اؤلکه‌ده آشیغین کولتورل بیر معماری اثری ساییلیر.

حتی بوگون بئله اینانیلیر کی "جیزیقدان چیخارتما اویونو" او دورانلاردان قالمیش اولسون. هون ساواشچیلاری آراسیندا "آلپ قوردلار" آدلی بیر ساواشچی قروپو واریدی. بو قروپون ساواشچیلاری دوشمن قالاسینا تکلیکده هوجوم ائدیب بیر باشینا ساواشیب قالانین ایچریسنده‌کیلری قیرقین ائدرمیشلر، اؤلمه‌ییینجه قالایا باشقا ساواشچی گیرمزدی. بو ساواش تاکتیکینی گله‌جکده تورکلر اوولادلارینا اؤیرتمک اوچون آشیق اویونلاریندان فایدالانارمیشلار.

[1] http://www.heronter.org/Library/GameoftheMonth/knucklebones.html

[2] http://www.uark.edu/campus-resources/dlevine/SCHEDULECOMEDY.html

Illustration: Two girls playing with knucklebones (astragaloi). Perhaps from Taranto. Terra-cotta, 340-330 BCE. British Museum.

[3] www.tonyukuk.net/gelengiden/054-haziran-04.htm

"ماحمود کاشغرلی" نین 1000ایل اؤنجه یازیلمیش"دیوان لغات الترک"ده‌کی شکلی "Aşuk"دور.

اوغوزلارین ان اسکی آبیده‌سی اولان"دده قورقود" کیتابیندا دا آشیق اویونوندان سؤز گئدیب:

"مگر سلطانیم،گنه یازین بوغایی سارایدان چیخاردیلار. اوچ کیشی ساغ یانیندان، اوچ کیشی سول یانیندان دمیر زنجیرله بوغانی توتموشلاردی. گلیب اورتاسیندا قویو وئردیلر. مگر سلطانیم، دیرسه خانین اوغلانجیغی اوچ دخی اوردو اوشاغی میداندا آشیق اوینارلاردی.... " ۱.

بئله‌لیکله اوغوزلارین ایچریسینده آشیق اویونونون نه قدر یایغین اولدوغونو و اؤنملی اولدوغونو سؤیله‌مک اولار.

194-جو عصرین اورتالاریندا ماجار تورکولوگ آرمین وامبری "Armin Vambery" آراشدیرمالاریندا تورک بویلاری ایچریسینده آشیق اویونونا دایر بیر پارا ایضاحلار وئریلیب."وامبری" آشیق سوموگونون اؤزلرینین آدلارینی بئله تانیدیر:

"آشیق سوموگونو کمر شکلی اولان یانینا"Çeke"، کسکین یانینا "Alçı"، دوز یانینا "Tava" دئییلیر.

قیرقیزستاندا، بالاساغین موزه‌سینده آرکئولوژی قازیلار سونوجوندا بیر نئچه آشیق سوموگو ده سرگلینمکده‌دیر. دئییشلره گؤره اسکی تورکلرده آشیق اویونو اوچ داش یا 9 داش اویونو کیمی اوینانارمیش. ۲

تورک بویلارینین ایچریسینده آشیق سؤزونه وئریلن آدلاری بئله‌دیر۳:

Âl-Cuk	Proto Türkce
Âşuq	Middle Türkic
Âşuk, Âşik	Osmanlı Türkic
Âşığ	Azerbaijan Türkic
Âşıq	Türkman Türkic
Uşâq	Khalac Türkic
Âşiq	Tatar Türkic
Âşiq	Kirghiz Türkic
Âşiq	Kazakh Türkic

[1] کتاب دده قورقود-به کوشش م.ع.فرزانه

[2] Sayin Dr yaşar kalafatin deyişlerinden.

[3] فرهنگ تاریخی-تطبیقی زبانهای اورال آلتائیک- ج 1- روشن خیاوی